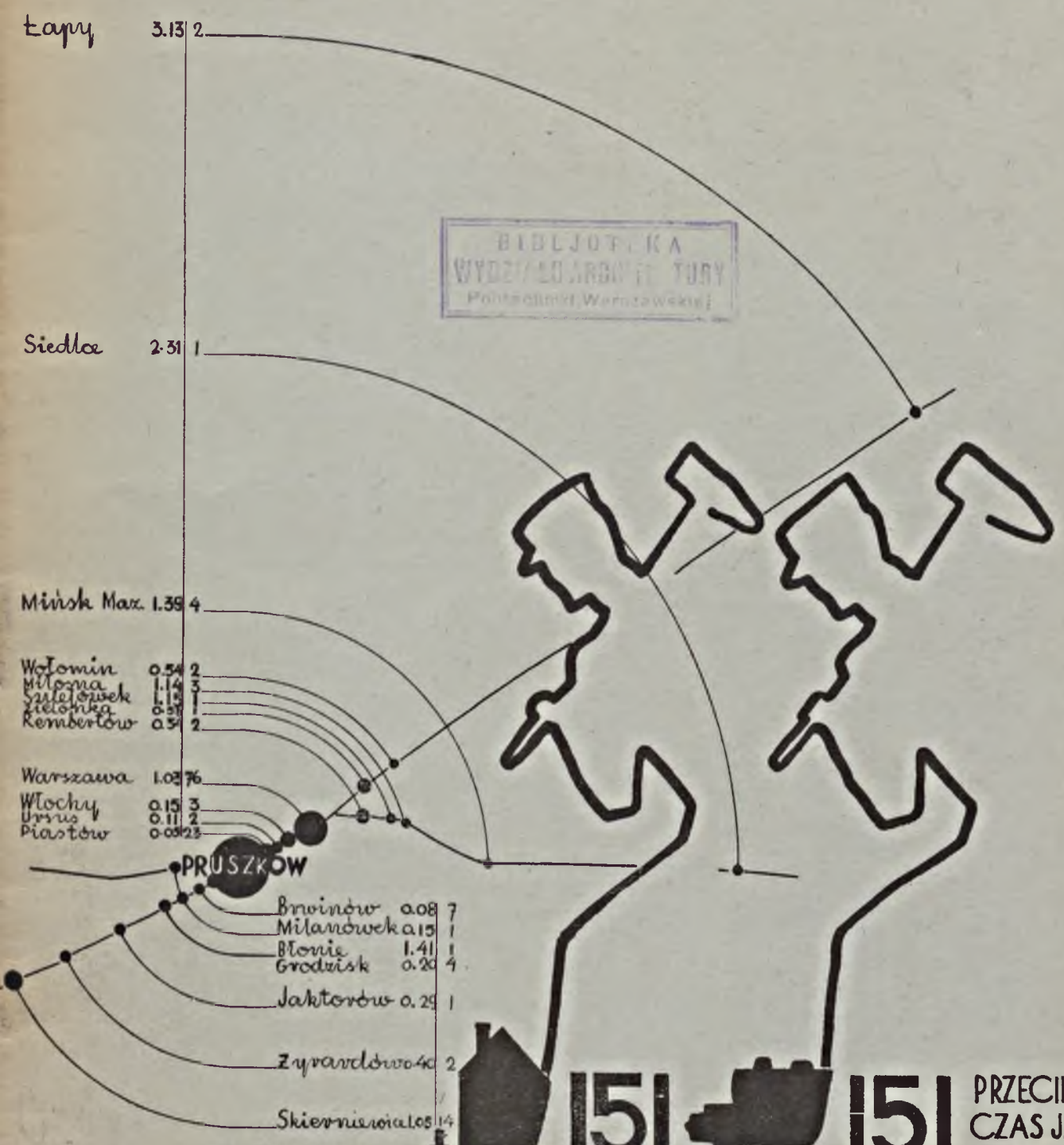

Antoni Zdanowski

MIESZKANIA KOLEJARZY

151
PRACOWNIKÓW
MIEJSCOWYCH

151
PRACOWNIKÓW
DOJEZDZAJĄCYCH KOLEJĄ
PRZECIĘTNY
CZAS JAZDY
45 MIN.

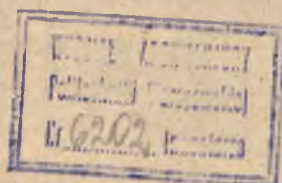
A N T O N I Z D A N O W S K I

**M I E S Z K A N I A
K O L E J A R Z Y
W A R S Z T A T O W C Ó W
W Ę Z Ł A
W A R S Z A W S K I E G O**

333.3 (438)

BIBLIOTEKA POLSKIEGO TOWARZYSTWA REFORMY MIESZKANIOWEJ
SERIA 1, NR. 7. • W A R S Z A W A • 1 9 3 7

P R Z E D M O W A

Po zbadaniu warunków mieszkaniowych bezrobotnych w Polsce Antoni Zdanowski opracował wyniki ankiety, dotyczące mieszkań kolejarzy — warsztatowców węzła warszawskiego. Ankieta zainicjowana i przeprowadzona przez Spółdzielczy Instytut Budowy Tanich Mieszkań, miała zakres ograniczony i cel czysto praktyczny — wyjaśnienie zakresu potrzeb mieszkaniowych grupy pracowników kolejowych, których zaspokojenie Instytut postawił sobie jako najbliższy cel, zgodnie z intencją Związku Zawodowego Kolejarzy, który powołał instytut do życia. Pomimo ograniczonego zakresu ankiety P. T. R. M. uznało za właściwe udzielić swego patronatu wydaniu opracowania p. Zdanowskiego w przekonaniu, że ściśle zbadanie i obiektywne oświetlenie choćby najmniejszego odcinka naszej rzeczywistości mieszkaniowej jest cenną zdobyczą dla wszystkich zajmujących się teoretycznie i praktycznie sprawą mieszkaniową, a tym samym przyczynia się do polepszenia ogólnych warunków mieszkaniowych.

Zebrany u 415 kolejarzy materiał faktyczny dla tego jeszcze ma wartość specjalną, że otrzymane informacje dotyczą pracowników, których praca (a za tym i dochód) jest stabilizowana, którzy więc bardziej od innych robotników są swobodni w wyborze mieszkań. Pracownicy ci, jak to widać z odpowiedzi odczuwają braki mieszkań dotychczasowych, a jednak nie są w stanie swych warunków mieszkaniowych poprawić. Jest to tym bardziej charakterystyczne, że kolejarze objęci ankietą, to — jak twierdzi autor — „arystokracja kolejarzy“, uposażona w sposób znacznie wyższy, niż przeciętne płace kolejarskie, a więc wybrani z wybranych. Otóż z pośród tych 415 tylko ośmiu mieszka w domkach własnych. Liczba ta (2%) wystarcza dla rozwiania mocno zakorzenionej legendy o własnym domku kolejarza. Legenda ta może być w pewnym stopniu prawdą na prowincji, jednakże domek własny okazuje się nie do osiągnięcia dla pracowników warsztatowych okręgu warszawskiego.

Istnieje jednak między kolejarzami odczucie potrzeby zasadniczej zmiany sposobu zamieszkania:

„Płacimy ogromne sumy właścicielom domów, czas pomyśleć o mieszkaniu spółdzielczym czy związkowym“.

Ale od tego spółdzielczego mieszkania kolejarze żądają nie tylko, aby było od dotychczasowego lepsze, słoneczne, suche, ze wszelkimi wygodami, ale także — by było większe, przestronniejsze. Tymczasem dziś przeszło 40% kolejarzy zajmuje mieszkania większe od mieszkań Torowskich, często większe co do ilości izb, a zawsze — co do powierzchni i kubatury mieszkalnej. Nie chcą więc oni nawet za cenę poprawy pod innymi względami zgodzić się na obniżenie standardu mieszkaniowego

pod względem powierzchni. Toteż przeważna ilość zapytywanych uważa mieszkania budowane przez T. O. R. na Rakowcu i na Kole za nieodpowiednie. Zagadnienie powierzchni mieszkalnej, ograniczone dziś normami T. O. R.-u do 36 m² w domach zbiorowych, musi być dokładnie rozważone.

P. T. R. M. nie może przy opracowywaniu wytycznych dla społecznej budowy mieszkań nie liczyć się z wyraźnie sformułowanymi postulatami tych, dla których budownictwo społeczne ma stworzyć mieszkania. Dziś jednakże trzeba podkreślić, że zadaniem budownictwa, opierającego się na środkach publicznych jest stworzenie największej ilości zdrowych mieszkań, choćby najskromniejszych. Pierwszy etap budownictwa kolejarskiego nie może więc wychodzić poza normy dotychczasowego budownictwa Torowskiego. Przede wszystkim trzeba poprawić sposób zamieszkania tych 40% kolejarzy, których mieszkania i dziś nie sięgają powierzchniowych norm T. O. R., i tych 20% które mają mieszkania równej powierzchni, ale znacznie od mieszkań Torowskich gorsze. A zmiana tych norm, pożądana dla rodzin liczniejszych, musi być niezmiernie ostrożnie w życie wcielona, ażeby budownictwo nie przestało służyć najbardziej potrzebującym. Nakazem chwili obecnej jest zaspokojenie — w sposób odpowiadający wymogom higieny i kultury — potrzeb minimalnych, obecnie nie może więc być mowy o powiększeniu norm powierzchni.

Z pracy p. Zdanowskiego wynika także dążenie kolejarzy do mieszkania najbliższej miejsca pracy. Jest to naturalna reakcja przeciwko dotychczasowemu stanowi rzeczy, przy którym niektórzy z pracowników tracą trzy do pięciu, a nawet 6 godzin dziennie na przejazdy. Nie należy jednak w tym kierunku iść za daleko, to znaczy nie należy tworzyć osiedli robotniczych zbyt blisko miejsc pracy. Pozwólmy pracownikom w domu zapomnieć o kłopotach pracy, starajmy się o to, by widok kominu fabrycznego czy ciągly gwizd przejeżdżających parowozów nie zakłócały odpoczynku nerwów. Starajmy się budować osiedla mieszkalne w taki sposób, by niezbyt długa (15 — 30 minut) droga do miejsca pracy prowadziła wśród zieleni, nabierając charakteru przechadzki odpoczynkowej.

Kolejarz chętnie dziś mieszkający często w najgorszych warunkach, jak najbliższej toru kolejowego, niewątpliwie oceni wartość mieszkań, które Instytut zbuduje dalej od stukotu kół i hałasów stacyjnych, ale za to wśród otoczenia, które będzie dla niego spotęgowaniem wartości odpoczynku a dla rodziny — miłym miejscem stałego pobytu.

TEODOR TOEPLITZ.

Powszechnie już dzisiaj stwierdzoną i wiadomą jest rzeczą, że obecny stan zamieszkania klasy robotniczej jest bardzo zły. Lokale robotnicze są najgorsze pod każdym względem: są zbyt małe, źle oświetlone, niezaopatrzone w odpowiednie urządzenia higieny i kultury, wilgotne, przeludnione ponad miarę, zbyt drogie i położone w najuboższych dzielnicach miast lub też w okręgach podmiejskich.

Ogólny stan zamieszkania kolejarzy jest zapewne zupełnie bliski ogólnemu poziomowi zamieszkania wszystkich robotników. Kolejarze objęci ankietą Spółdzielczego Instytutu Budowy Tanich Mieszkań, należą jednak do grupy bądź co bądź „uprzywilejowanej”, że tak powiemy bez przesady — arystokracji kolejarskiej, uposażonej lepiej niż ogół kolejarzy, bo pracującej w stolicy lub w jej najbliższej okolicy i, w swej największej części, w warsztatach kolejowych w Pruszkowie i na Brudnie. Płace tych kolejarzy są znacznie wyższe, niż przeciętne płace kolejarzy w całym państwie, gdyż do ustalonych zarobków dochodzą akordy i premie, obowiązujące w warsztatach.

Bolączą sprawą mieszkaniową tej lepiej znacznie niż przeciętnie uposażonej grupy kolejarzy jest ogromna odległość lokali od miejsca pracy. Zamieszkiwanie kolejarzy, objętych ankietą, w miejscowościach czasem położonych tak daleko, jak np. w Łapach lub w Siedlcach — powoduje olbrzymią, nieracjonalnie spożytkowaną stratę czasu, pochłaniającą wiele energii tych ludzi, którzy wszak przy swych 8-miu godzinach pracy przy warsztacie muszą dać odpowiedni wysiłek.

Ogromną bolączką jest również poziom płaconych przez kolejarzy objętych ankietą, czynszów komornianych.

Wreszcie mieszkania kolejarzy, tak jak mieszkania wszystkich ludzi pracy w Polsce, są upośledzone bardzo dotkliwie w znaczeniu zaopatrzenia w urządzenia higieny i nie zaspakajają nowoczesnych potrzeb gospodarstwa domowego rodzin kolejarzy.

Po tych wstępnych uwagach przechodzimy do omawiania sposobów (metody) przeprowadzenia ankiety i jej liczbowych oraz faktycznych wyników.

I. TECHNIKA ANKIETY I NAJOGÓLNIEJSZE JEJ WYNIKI LICZBOWE.

Spółdzielczy Instytut Budowy Tanich Mieszkań postawił sobie za cel budowę lokali dla kolejarzy w miejscach ich pracy, mieszkań o niskim czynszu i o odpowiednich warunkach higieny i kultury, bloków domów, odpowiadających możliwie wszystkim warunkom budownictwa racjonalnego, zdejmujących z pracowników kolejowych ciężki i niepotrzebny trud przejazdu z bardzo daleko położonych od pracy miejsc zamieszkania obecnego.

Ankietę (patrz załączniki) opracowano, wzorując się ogólnie na ankiecie Instytutu Gospodarstwa Społecznego z r. 1933, dopełniając ją jedynie pytaniami o zarobkach oraz zasięgając opinii (w pytaniach końcowych) w sprawie odległości lokali od miejsca pracy i rozmiarów oraz urządzenia mieszkań.

Spółdzielczy Instytut Budowy Tanich Mieszkań chciał zebrać ankietę wśród parotysięcznej rzeszy kolejarzy węzła warszawskiego Polskich Kolei Państwowych, by mieć całkowity obraz obecnego stanu zamieszkania. Opierając się na opiniach Towarzystwa Reformy Mieszkaniowej oraz Towarzystwa Osiedli Robotniczych (TOR) zwrócono się o polecenie przeprowadzenia ankiety do władz Dyrekcji Warszawskiej P.K.P. — Z przyczyny, rzekomo, nieuwzględnienia w ankiecie sprawy sportowo-zdrowotnej, braku pryszniców czy wanien w mieszkaniach, zaprojektowanych na wzór mieszkań zbudowanych na Rakowcu przez T.O.R., tego poparcia, o które proszono, ankietą Instytutu nie uzyskała.

Wobec tego ograniczono się z konieczności do przeprowadzenia ułamkowej ankiety przez Koła Z.Z.K. w Warszawie, na Brudnie i w Pruszkowie. Rozumiejąc doniosłość sprawy mieszkaniowej dla kolejarzy Koła te wykonały pracę tę wyłącznie własnymi siłami w sposób zupełnie pomyślny. Brak wprawy w przeprowadzaniu takich ankiet spowodował, że nie na wszystkie pytania ankiety uzyskano odpowiedzi we wszystkich kwestionariuszach. Jest to brak oczywisty wyników ankiety. Ogólne jednak materiały w nich zawarte wystarczają zupełnie dla narysowania sobie tej rzeczywistości w zakresie warunków mieszkaniowych, której ilustracją są liczby i zestawienia, zawarte w tablicach.

Rozesłano do wspomnianych poprzednio Kół Z.Z.K. 2000 egzemplarzy kwestionariuszy ankiety. Uzyskano ogółem odpowiedzi — 415, czyli około 20% przesłanych ogółem kwestionariuszy.

Z uzyskanych kwestionariuszy najgorzej wypadły odpowiedzi na pytania o liczbie oraz o powierzchni okien w lokalach. Zresztą te braki w odpowiedziach są wykazane w szczegółowym opracowaniu wyników ankiety, w tablicach.

Z 415 uzyskanych ankiet przypada na kolejarzy pracujących w warsztatach w Pruszkowie 302, na pracujących w innych miejscowościach — 113.

Ankiety zbierano w okresie trzech miesięcy, od końca stycznia do końca kwietnia r. 1936.

Mimo niezbyt wielkiej liczby odpowiedzi na ankietę, materiały w nich zawarte dają, naszym zdaniem, zupełnie bliski prawdy obraz.

Sposób opracowania odpowiedzi na ankietę był następujący: na arkuszach kwestionariuszy obok odpowiedzi na każde pytanie postawiono symbole. Przeniesiono je następnie na oddzielne kartki. Poczem dokonano pracy przeniesienia wyników do tablic roboczych, po uprzednim przeliczeniu powierzchni i objętości mieszkań oraz zarobków kolejarzy.

Prawie wszystkie zestawienia dokonane są w podziale na mieszkania o liczbie: 1, 2 lub 3 izb i więcej. Niektóre z zestawień uwzględniają także poziom zamieszkania: sutereny, poddasza, parter i piętra. Pozwala to przy analizie na uwydatnienie różnic istniejących w warunkach zamieszkania w najgorszych lokalach jednoizbowych oraz w mieszkaniach większych z natury rzeczy lepszych.

Dla zobrazowania charakteru i rodzaju pracy osób, które na ankietę odpowiadały, podajemy zestawienie odpowiedzi według zawodów osób, wypełniających ankietę. Ogromną większość wśród nich stanowią wykwalifikowani czynni robotnicy warsztatowi. Tylko 23 osoby — pracownicy umysłowi i emeryci — nie stanowią tych robotników fizycznych. Wśród odpowiadających osób naliczyliśmy także 38 niewykwalifikowanych robotników. Poza tymi 61 osobami, 344 osoby to robotnicy wykwalifikowani: ślusarze — 211, stolarze — 46, tokarze — 38, malarze — 15, blacharze i kowale po 9, kotlarze i lakiernicy po 7, reszta po mniej niż pięć odpowiedzi.

ZESTAWIENIE ODPOWIEDZI
NA ANKIETĘ WEDŁUG ZAWODÓW GŁÓW RODZIN

Ślusarze	Stolarze	Tokarze	Niewykwalifikowani robotnicy	Pracownicy umysłowi	Malarze	Blacharze	Kowale	Kotlarze	Lakiernicy	Tapicerzy	Emeryci	Elektromonterzy	Szlifierze	Palacze	Maszyniści	Stelmach
211	46	38	38	20	15	9	9	7	7	4	3	2	2	1	2	1

II. MIESZKANIA KOLEJARZY W ŚWIETLE DANYCH O ODLEGŁOŚCI LOKALI OD MIEJSCA PRACY.

Kolejarze mają prawo bezpłatnego korzystania z przejazdu kolejami do miejsca ich pracy. Wysokie czynsze za mieszkania w Warszawie w poprzednich okresach oraz do dziś jeszcze konieczne zapłacenie wielkiego odstępnego za mieszkanie najmniejsze i t. p. względy spowodowały fakt zamieszkiwania pracowników kolejowych w miejscach od pracy odległych. Z natury rzeczy jednak przejazd z miejscowości odległych, czasem linią łamaną (np. z Siedlec czy też z Łap do Pruszkowa) powoduje ogromne obciążenie czasem przejazdu. Kolejarze niektórzy muszą tracić nawet po 5 godzin i więcej dla przejazdu od miejsca zamieszkania do miejsca pracy.

Gdy sama natura pracy zmusza kolejarzy, pracujących w działach ruchu, do przenoszenia się z jednego czasem krańca Rzeczypospolitej na drugi jego kraniec, zupełnie inaczej wygląda ta sprawa u pracowników warsztatowych, związanych na długie lata z określonym miejscem ich roboty. Brak jednak mieszkań, ich wysokie koszty na miejscu, w Pruszkowie czy na Brudnie w Warszawie, powodują konieczność zamieszkiwania w dalekich, często zbyt dalekich okolicach.

Bywają wprawdzie tego rodzaju sytuacje, że kolejarz, nawet warsztatowiec, posiada własny domek gdzieś dalej. W ogromnej jednak większości zamieszkujący odległe miejscowości kolejarze — warsztatowcy odnajmują lokale w cudzych domach i płacą czynsz podobnie do wszystkich robotników.

Oświetlają te sprawy dobitnie przede wszystkim wyniki naszej ankiety wśród pracowników warsztatów w Pruszkowie, w liczbie 302. Spośród nich tylko 151 zamieszkiwało na miejscu w Pruszkowie. Reszta musi dzień w dzień dojeżdżać do miejsca pracy z Warszawy, z Rembertowa, z Brwinowa, z Siedlec lub nawet z bardzo odległych Łap do Pruszkowa, miejsca swej obecnej pracy, tracąc wiele godzin i sił na czas przejazdu. Niektórzy z tych stałych podróżnych muszą codzień wstawać o godz. 4 czy 5 nad ranem, a przybywają spowrotem do miejsca zamieszkania o godz. 6 — 7 wieczór, oddając w ten sposób na rzecz kolejnictwa nie 8, a prawie dwa razy tyle czasu, nie efektywnej wprawdzie pracy, ale tego co ustawa o czasie pracy nazywa „gotowością do pracy”, czasu spędzonego z konieczności w wagonach kolejowych.

Tablica I na str. 6 i wykres (na okładce) zilustrują te sprawy jeszcze dobitniej i bardziej jaskrawo.

Dodać tu trzeba, że warsztaty P.K.P. w Pruszkowie zatrudniają łącznie ok. 1300 pracowników. Tylko około czwartej części wypełniło ankietę. Wśród reszty załogi warsztatów pruszkowskich stosunki układają się zapewne podobnie, jak wśród tych 302, którzy ankietę wypełnili.

Reszta 113 kolejarzy pracuje i zamieszkuje w ten sposób, że 94 pracuje na terenie warsztatu Warszawa-Praga na Brudnie, 18 w różnych działach pracy w samej Warszawie w Dyrekcji P.K.P. i t. p. wreszcie 1 — w Zielkowicach.

Z 94 pracujących w warsztatach Warszawa-Praga zamieszkuje 84 w Warszawie i 10 poza nią. Z tego 5 w Legionowie, 2 w Płudach i po jednym w Zielonce, w Tłuszczu i w Kikole.

Z 18 pracujących w Warszawie 7 mieszka tamże, 3 dojeżdża z Pruszkowa i 8 z Piastowa.

Wreszcie jeden człowiek pracuje w Zielkowicach i dojeżdża tam codzień z Warszawy, gdzie mieszka stale.

TABL. I. ZESTAWIENIE ODLEGŁOŚCI OD MIEJSCA PRACY WARSZTATOWCÓW Z PRUSZKOWA.

Stacje kolejowe od których muszą dojeżdżać do Pruszkowa	Odległość od miejsca pracy w klm.	P R Z E J A Z D		Liczba osób
		w linii prostej —	z przesiadaniem +	
Brwinów	6	—	.	7
Milanówek	10	—	.	1
Grodzisk	14	—	.	4
Jaktorów	17	—	.	1
Żyrardów	27	—	.	2
Radziwiłłów	39	—	.	1
Skierniewice	50	—	.	13
Piastów	4	—	.	23
Ursus	7	—	.	2
Włochy	9	—	.	3
Warszawa	16	—	.	76
Pruszków	0	—	.	151
Wołomin	43	.	+	2
Łapy	170	.	+	2
Zielonka	37	.	+	1
Rembertów	29	.	+	3
Miłosna	39	.	+	3
Mińsk Mazow.	57	.	+	4
Siedlce	102	.	+	1
Błonie	14	.	+	1
Sulejówek	38	.	+	1
R a z e m:	—	—	—	302

Jakkolwiek nie ma tutaj tak rażąco wielkich odległości od miejsca pracy do miejsca zamieszkania i odwrotnie, to jednak znaczna część i tych kolejarzy musi sporo czasu tracić na codzienne dojazdy do roboty. To samo dotyczy zapewne w znacznej mierze dzieci tych kolejarzy, które uczęszczają do szkół.

W obecnych zatem warunkach bardzo znaczna część kolejarzy warsztatowców musi dużo czasu tracić na dojazdy, dokładając ten czas do okresu swej pracy przy warsztacie. Oczywiście jest to wysoce nieracjonalne, męczące i niewłaściwe.

CZAS PRZEJAZDU OD MIEJSCA ZAMIESZKANIA DO PRUSZKOWA K O L E J A W GODZINACH I MINUTACH.

Brwinów	0,08	Wołomin	$0,25 + 0,29 = 0,54$
Milanówek	0,15	Łapy	$2,44 + 0,29 = 3,13$
Grodzisk	0,20	Zielonka	$0,24 + 0,29 = 0,53$
Jaktorów	0,29	Rembertów	$0,25 + 0,29 = 0,54$
Żyrardów	0,40	Miłosna	$0,45 + 0,29 = 1,14$
Radziwiłłów	0,54	Mińsk Mazowiecki	$1,10 + 0,29 = 1,39$
Skierniewice	1,05	Siedlce	$\left. \begin{matrix} 1,45 \\ 2,02 \end{matrix} \right\} + 0,29 = \left. \begin{matrix} 2,14 \\ 2,31 \end{matrix} \right\}$
Piastów	0,05	Sulejówek	$0,46 + 0,29 = 1,15$
Ursus	0,11	Błonie	$1,12 + 0,29 = 1,41$
Włochy	0,15		
Warszawa	0,29 — 1,03		
Pruszków	0,00		

PRZECIĘTNY DOJEŻDŻAJĄCY JEDZIE 44,7 MIN.

III. MIESZKANIA WEDŁUG ODPOWIEDZI NA ANKIETĘ W ZESTAWIENIU Z LICZBĄ IZB, POWIERZCHNIĄ I OBJĘTOŚCIĄ ORAZ POZIOMEM ZAMIESZKANIA .

Mieszkania kolejarzy pracujących na terenie węzła warszawskiego rozmieszczone są zatem w szeregu miejscowości. Gdy Warszawa posiada w centrum miasta duże bloki i kamienice, na krańcach miasta, właśnie w dzielnicach zamieszkałych przez ludność pracującą, spotykamy dotąd małe murowane, a nawet drewniane domki parterowe, brzydkie, opuszczone i pozbawione wszelkich nowoczesnych urządzeń. Pelcowizna, Brudno, Marymont, Wola to najbardziej zapuszczone dzielnice stolicy, gdzie przeważa do dziś typ drewnianego domku. Na terenach podmiejskich Warszawy oraz w dalszych jej okolicach przeważa także typ drewnianych domków parterowych.

Z pośród ogółu odpowiedzi na ankietę na domki parterowe przypada mieszkań 122, na kamienice 293 mieszkania. Stanowi to w odsetkach ogółu mieszkań prawie 30 procent na mieszkania w domkach parterowych i około 70 procent na mieszkania w kamienicach.

Spośród 415 kwestionariuszy wypełnionych wykazano w 8, że kolejarze mieszkają w domu własnym i w 8 nie podano odpowiedzi. Zatem 399 mieszkań jest wynajętych.

Wszystkie mieszkania, w ogólnej liczbie 415, dzielą się według liczby izb w ten sposób, że na lokale jednoizbowe przypada 36 mieszkań, stanowiących 8,7 procent ogółu lokali, na mieszkania dwuizbowe — 295 mieszkań, co daje 71,1 procent wszystkich mieszkań, wreszcie na mieszkania, liczące 3 izby i więcej przypada lokali 84 czyli 20,2 procent.

TABL. II.
MIESZKANIA WEDŁUG LICZBY IZB.

Wyszczególnienie	Lokali o liczbie izb			Ogółem
	1	2	3 i więcej	
Mieszkań	36	295	84	415
o/o	8,7	71,1	20,2	100,0

Mieszkania zatem objęte ankietą w ogromnej większości to lokale, posiadające dwie, trzy i więcej izb, podczas gdy jednoizbowe mieszkania stanowią tylko 8,7 procent ogółu. Porównanie tych lokali z mieszkaniami robotników na podstawie ankiety Instytutu Gospodarstwa Społecznego z r. 1933 oraz z danymi ogólnymi spisu ludności z 1931 r. wykazuje, że kolejarze warsztatowcy mieszkają pod względem liczby izb w warunkach o wiele lepszych od przeciętnego stanu rzeczy wśród ogółu robotników w Warszawie i w innych miejscowościach, jak to podajemy w liczbach w ostatnim rozdziale.

O wartości mieszkań można sądzić dopiero przy zestawieniu liczby izb z powierzchnią i objętością lokali, ich położeniem oraz zaludnieniem. Przechodzimy zatem do omówienia tej strony sprawy mieszkań 415 odpowiadających na ankietę pracowników P.K.P.

11 osób odpowiadających na ankietę nie podało powierzchni mieszkań. Pozostałe 404 lokale dzielą się pod względem powierzchni w ten sposób, że z wszystkich objętych ankietą lokali przypada na mieszkania do 15 m² powierzchni 3,0 procent, od 15 do 25 m² powierzchni 19,3 procent, od 25 do 35 m² powierzchni 35,0 procent, wreszcie powyżej 35 m² 42,7 procent. Więcej zatem niż połowa (57,3%) przypada na lokale o powierzchni do 35 m².

Większość mieszkań jednoizbowych przypada na grupę lokali od 15 do 25 m² powierzchni (68,6%). Największa część mieszkań dwuizbowych (80,2%) przypada na grupę od 25 do 60 m² powierzchni. Wreszcie w mieszkaniach o trzech izbach i więcej wypada największa część (82,8%), na lokale także będące w grupach od 25 do 60 m² powierzchni.

TABL. III.
MIESZKANIA WEDŁUG POWIERZCHNI W m.²

Mieszkania których powierzchnia w m. ² . wynosi	Ogółem mieszkań	w tym mieszkań liczących izb		
		1	2	3 i więcej
Do 15 m. ²	12	9	3	—
0/0	3,0	25,7	1,0	—
15 do 25 m. ²	78	24	53	1
0/0	19,3	68,6	18,4	1,2
25 do 30 m. ²	65	2	56	7
0/0	16,0	5,7	19,4	8,6
30 do 35 m. ²	77	—	72	5
0/0	19,0	—	25,0	6,2
35 do 40 m. ²	48	—	36	12
0/0	12,0	—	12,5	14,9
40 do 60 m. ²	110	—	67	43
0/0	27,2	—	23,3	53,1
Ponad 60 m. ²	14	—	1	13
0/0	3,5	—	0,4	16,0
Razem	404	35	288	81
0/0	100,0	100,0	100,0	100,0

13 ankiet nie udzieliło odpowiedzi w sprawie powierzchni. W pozostałych 402 przeciętnie wypada na jedno mieszkanie 34,81 m² powierzchni, a na jedną izbę 16,44 m² powierzchni. Przy czym w mieszkaniach jednoizbowych wypada na jedno mieszkanie i izbę 17,11 m² powierzchni, w dwuizbowych na mieszkanie — 33,59 m² powierzchni i na izbę — 16,79 m² powierzchni, a w trzyizbowych i więcej na mieszkanie 46,60 m² powierzchni, na izbę zaś 15,53 m² powierzchni.

TABL. IV.
OGÓLNA POWIERZCHNIA MIESZKAŃ W m.² ORAZ PRZECIĘTNE W m.² NA IZBĘ I NA MIESZKANIE.

Mieszkania liczące izb	Ogółem mieszkań	Powierzchnia w m. ² ogółem	Przeciętnie w m. ²	
			na mieszkanie	na izbę
1 izbowe	34	581,58	17,11	17,11
2 izbowe	287	9.638,85	33,59	16,79
3 izbowe i więcej . .	81	3.774,85	46,60	15,53
Razem . . .	402	13.995,28	34,81	16,44

Objętość, pojemność lokali podobnie jak powierzchnia daje dopiero prawdziwy obraz zamieszkania kolejarzy i to w związku z zaludnieniem lokali, co omówimy w następnych rozdziałach.

Z 415 odpowiedzi na ankietę w 41 nie zostało podane jakie są rozmiary mieszkań w znaczeniu ich pojemności. W pozostałych 374 odpowiedziach liczby te zostały podane. Z wszystkich tych mieszkań o wiadomej pojemności przypada na lokale do 40 m³ pojemności — 3,4 procent, w grupach od 40 do 80 m³ pojemności — 26,7 procent. Grupy od 80 do 120 m³ pojemności obejmują 41,8 procent ogółu mieszkań. Od 120 do 160 m³ pojemności — 18,3 procent, a powyżej już tylko 9,8 procent.

T A B L. V.
MIESZKANIA WEDŁUG POJEMNOŚCI W m³.

Mieszkania których pojemność wynosi m ³	Ogółem mieszkań	w tym mieszkań liczących izb		
		1	2	3 i więcej
Do 40 m ³	13	7	6	—
0/0	3,4	23,4	2,2	—
40 do 60 m ³	39	15	23	1
0/0	10,4	50,0	8,4	1,5
60 do 80 m ³	61	6	49	6
0/0	16,3	20,0	17,9	8,6
80 do 100 m ³	93	1	85	7
0/0	24,9	3,3	31,0	10,0
100 do 120 m ³	63	—	51	12
0/0	16,9	—	18,6	17,1
120 do 160 m ³	68	1	43	24
0/0	18,3	3,3	15,7	34,2
160 do 200 m ³	26	—	16	10
0/0	6,9	—	5,8	14,3
Ponad 200 m ³	11	—	1	10
0/0	2,9	—	0,4	14,3
Razem	374	30	274	70
0/0	100,0	100,0	100,0	100,0

Wśród mieszkań jednoizbowych największa część (70,0%) przypada na grupy od 40 do 80 m³ pojemności. Wśród mieszkań dwuizbowych znacznie większa część (65,3%) przypada na lokale od 80 do 160 m³ pojemności, a w mieszkaniach trzyizbowych i więcej największa część (65,6%) przypada na lokale w grupach od 100 do 200 m³ pojemności.

Przeciętnie na jedno mieszkanie, objęte ankietą wypada 102,21 m³ pojemności, na jedną izbę 48,44 m³ pojemności. Przy czym na mieszkanie i izbę w lokalach jednoizbowych wypada 52,99 m³. W lokalach dwuizbowych na mieszkanie 97,99 m³, a na izbę 48,99 m³. W lokalach trzyizbowych i więcej — na mieszkanie 139,15 m³, a na izbę — 46,38 m³ pojemności.

Z 415 wypełnionych kwestionariuszy nie udzielono odpowiedzi o położeniu mieszkań w 109, w pozostałych w liczbie 306 podano odpowiednie dane.

T A B L. VI.
MIESZKANIA WEDŁUG POZIOMU ZAMIESZKANIA: W SUTERENACH, NA PODDASZACH, NA PARTERZE I NA PIĘTRACH.

Mieszkania liczące izb	Ogółem lokali	z tego mieszkań położonych			
		w suterenach	na poddaszach	na parterze	na piętrach
1-izbowe	33	1	4	9	19
2-izbowe	214	1	11	110	92
3-izbowe i inne	59	—	1	26	32
Razem	306	2	16	145	143
0/0	100,0	0,6	5,2	47,4	46,8

Na lokale położone w suterenach i na poddaszach wypada ogółem 16 mieszkań, co czyni 5,8 procent ogółu mieszkań, które dały odpowiedzi na te pytania, 47,4 procent przypada na lokale na parterze i 46,8 procent na lokale na piętrach.

I tutaj podobnie jak w sprawie wielkości mieszkań sytuacja kolejarzy stale zatrudnionych jest lepsza, niż ogółu robotników. Mimo wszystko jednak zamieszkiwanie tej małej części kolejarzy na poddaszach i w suterenach świadczy o położeniu nawet tych warsztatowców - kolejarzy stale zarabiających. Bardziej obciążeni rodzinami i różnorodnymi obowiązkami muszą zamieszkiwać sutereny i poddasza, gdy w śródmieściu stolicy i innych miast w Polsce oraz w ich uprzywilejowanych dzielnicach dużo jest luksusowych mieszkań, odnajmowanych przez zamożne mieszczaństwo. Ma to przecież także swoją wymowę.

Rozmiary mieszkań i ich położenie przemówią do nas dopiero przy ustalaniu zaludnienia izb i mieszkań kolejarskich, a przede wszystkim przy stwierdzaniu ich urządzeń gospodarczych i zdrowotnych.

IV. NASŁONECZNIENIE LOKALI, ROZMIARY I LICZBA OKIEN, MIESZKANIA SUCHE I WILGOTNE.

Obok rozmiarów mieszkań robotniczych ważną niewątpliwie sprawą jest uposażenie lokali w okna oraz powierzchnia okien. Od tego bowiem zależy stan higieny mieszkań robotniczych. Wiadomą jest dziś każdemu rzeczą, że słońce jest najbardziej skutecznym prześladowcą zarazków, że jest ono nieodzownym warunkiem zdrowia mieszkańców. Bez słońca żadne stworzenie żyć nie może. A odpowiednie nasłonecznienie jest niezbędnym czynnikiem w mieszkaniach, szczególnie robotników warsztatowych, pracujących dziś najczęściej w warunkach zdrowotnych z reguły prawie nieodpowiednich.

W lokalach robotniczych rodziny gęsto stłoczone wychowują przecież dzieci, w lokalach tych przebywają całe dni, tygodnie i lata żony pracowników. Wreszcie lokale te przygarniają innych członków rodziny, wypracowanych robotników, najczęściej pozbawionych wszelkiego zabezpieczenia najstarszych w rodzinie. Lokale te winny być obszerne, wygodne i zdrowe.

Warunki zdrowotne mieszkań są zależne przede wszystkim od rozmiarów lokali i ich zaludnienia, a także od uposażenia we właściwe okna. Lokale suche i słoneczne — są dobrodziejstwem rodzin robotniczych. Mieszkania pozbawione tych niezbędnych urządzeń są podstawową przyczyną szeregu zachorzeń, degeneracji i t. p.

Z ogółu udzielonych 415 odpowiedzi na ankietę o ilości okien dano odpowiedzi w 333 kwestionariuszach, gdy w 82 odpowiedzi tych nie udzielono.

T A B L. VII.
MIESZKANIA WEDŁUG LICZBY OKIEN.

Mieszkania liczące okien	Ogółem mieszkań	w tym mieszkania liczące izb		
		1	2	3 i więcej
1 okno	23	23	—	—
2 okna	154	6	148	—
3 okna	119	—	91	28
4 okna i więcej	37	—	8	29
Razem	333	29	247	57

Wśród mieszkań jednoizbowych po jednym oknie miało 23 lokale, a po 2 okna 6 lokali. Wśród mieszkań dwuizbowych po 2 okna miało 148 lokali, po 3 okna —

91 i po 4 okna i więcej — mieszkań 8. Wśród mieszkań 3 izbowych i więcej po trzy okna miało 28 lokali i 29 lokali miało po 4 okna i więcej. Jak z tego wynika ani jeden z tych lokali nie posiadał okien mniej, niż izb.

Podkreślić wypada z drugiej strony, że oświetlenie naturalne lokali kolejarzy ujawnia, iż tylko w nieznacznej części mieszkań jest okien więcej niż jedno na izbę. Świadczy to o upośledzeniu, gorszości tych lokali w sensie ich należytego oświetlenia.

Odpowiedzi o powierzchni okien wypadły nieszczególnie. Na 415 odpowiedzi ogółem, nie udzielono danych o powierzchni w 271, — gdy dano odpowiedzi tylko w 144 kwestionariuszach.

T A B L. VIII.
MIESZKANIA WEDŁUG POWIERZCHNI OKIEN W m².

Mieszkania których powierzchnia okien w m ² wynosi	Ogółem mieszkań	w tym mieszkań liczących izb		
		1	2	3 i więcej
Do 1 m ²	1	1	—	—
1 do 2 m ²	113	16	81	16
2 do 3 m ²	19	1	16	2
ponad 3 m ²	11	—	8	3
Razem	144	18	105	21

Na 144 lokale, o których mamy dane o powierzchni okien, wypada jednoizbowych 18, dwuizbowych 105 i trzyizbowych 21. W mieszkaniach jednoizbowych 1-no ma okno o powierzchni do 1 m², 16 mieszkań — od 1 — 2 m² powierzchni, wreszcie 1-no mieszkanie od 2 do 3 m² powierzchni. W mieszkaniach dwuizbowych wypada lokali mających od 1 do 2 m² powierzchni — 81, od 2 do 3 m² powierzchni — 16 i ponad 3 m² — 8 lokali. Wśród mieszkań trzyizbowych 16 ma okna o powierzchni od 1 do 2 m², 2 mieszkania od 2 do 3 m² i 3 lokale o powierzchni powyżej 3 m² powierzchni.

Mała ilość odpowiedzi o powierzchni okien uniemożliwia nam dokonanie porównania powierzchni okien do powierzchni podłogi, jak wiadomo bardzo charakterystycznych dla określenia wartości zdrowotnej lokali.

Od rozmiarów bowiem okien i ich stosunku do powierzchni podłogi zależy stan zdrowia ich mieszkańców. Wedle twierdzenia higienistów dopiero właściwe rozmiary okien decydują o odpowiedniej operacji światła w lokalu co powoduje niszczenie szkodliwych chorobotwórczych mikroorganizmów. Dopiero światło naturalne stwarza warunki zdrowotne odpowiednie dla najmłodszych w rodzinach, dzieci oraz osób starszych, wypracowanych, niezdolnych do wychodzenia z lokalu. Materiałów do omówienia tej strony sprawy mieszkań kolejarzy nie uzyskaliśmy niestety.

Przechodzimy obecnie do sprawy nasłonecznienia lokali. Z 415 odpowiedzi na ankietę, 123 nie zawierało danych o nasłonecznieniu, reszta 292 odpowiedzi te dostarczyły.

Wśród mieszkań, o których w tej mierze wiadomości udzielono, 35,6 procent określono, jako słoneczne, 46,2 procent mieszkań, jako częściowo słoneczne i częściowo niesłoneczne, 18,2 procent jako mieszkania niesłoneczne.

A zatem podstawowy warunek higieny, słoneczne mieszkanie, jest przywilejem tylko więcej nieco niż trzeciej części lokali, które odpowiedzi nadeszły.

T A B L. IX.
MIESZKANIA SŁONECZNE I POZBAWIONE SŁOŃCA.

Mieszkania liczące izb	Ogółem mieszkań	z tego mieszkań		
		słonecz- nych	częściowo słoneczn.	pozbawio- nych słońca
1-izbowe	30	22	—	8
2-izbowe	208	65	105	38
3-izbowe i więcej	54	17	30	7
Razem	292	104	135	53
o/o	100,0	35,6	46,2	18,2

Pytanie o suchości czy wilgoci mieszkań, będące w bezpośrednim związku z pytaniami poprzednimi, również niezmiernie jest ciekawe z punktu widzenia zdrowotności. Na pytanie to nie udzielono odpowiedzi w 102 kwestionariuszach, a w 313 — udzielono danych.

T A B L. X.
MIESZKANIA SUCHY I WILGOTNE.

Mieszkania liczące izb	Ogółem mieszkań	z tego mieszkań		
		suchych	częściowo suchych	wilgotnych
1-izbowe	30	21	—	9
2-izbowe	228	61	109	58
3-izbowe i więcej	55	21	28	6
Razem	313	103	137	73
o/o	100,0	32,9	43,8	23,3

Z 313 mieszkań: suchych naliczyliśmy 32,9 procent, częściowo suchych 43,8 procent, wilgotnych 23,3 procent. Znowu trzecia tylko część niespełna mieszkań jest całkowicie suchych, gdy większość ogromna, dwie trzecie, w większej lub mniejszej mierze wykazała pod tym względem wady.

Nasłonecznienie lokali warsztatowców okręgu warszawskiego oraz sprawa suchych lokali nie wygląda dobrze, mimo to, że znaczna ich część znajduje się poza Warszawą. A stolica jest tutaj przecież najbardziej upośledzona. Warunki zdrowotne zatem mieszkań kolejarzy i ich rodzin nie są dobre.

V. ZAOPATRZENIE MIESZKAŃ W INSTALACJE ŚWIETLNE ORAZ W URZĄDZENIA HIGIENY.

Zaopatrzenie mieszkań w urządzenia higieny, zdrowotne ma ogromne znaczenie dla życia rodzin w tych lokalach zamieszkałych. Ustępy oraz wodociągi i zlewy pomieszczone nie w samych mieszkaniach lub mieszkania ich pozbawione decydują również o prymitywnych warunkach życia rodzin robotniczych. Razi tu w oczy ogromna różnica, jaka istnieje w warunkach mieszkaniowych mieszkańców śródmieścia stolicy czy innych skupisk ludzkich w Polsce, i w lokalach klasy robotniczej. Buduje się całe nowe dzielnice, przeznaczone wyłącznie dla mieszczaństwa, urzędników i inteligencji zawodowej, spychając robotników na zakurzone przedmieścia lub w okolice bardziej lub mniej odległe od miast.

T A B L. XI.

ZAOPATRZENIE MIESZKAŃ W URZĄDZENIA HIGIENY, PIECE I PALENISKA ORAZ OŚWIETLENIE
LOKALI WEDŁUG LICZBY IZB ORAZ POZIOMÓW.

Wyszczególnienie	Mieszkań ogółem	w tym mieszkań liczących izb			w tym lokali położonych					
		1	2	3 i wię- cel	w suterenie	na pod- daszu	na parterze	na piętrach	niewiado- mo gdzie	
A.										
Ustęp w mieszkaniu										
skanalizowany	64	—	46	18	—	—	4	20	40	
nie skanalizowany	2	—	1	1	—	—	2	—	—	
w korytarzu	8	6	2	—	—	—	—	8	—	
na schodach	1	1	—	—	—	—	—	1	—	
w podwórzu	331	27	243	61	2	15	134	113	67	
Razem:	406	34	292	80	2	15	140	142	107	
B.										
Wodociąg i zlew										
z wodociągiem	112	11	74	27	2	1	8	43	58	
bez wodociągu	271	22	202	47	—	14	125	86	46	
Razem:	383	33	276	74	2	15	133	129	104	
ze zlewem										
bez zlewu	153	11	101	43	—	4	19	70	60	
	229	22	174	31	2	11	113	60	43	
Razem:	382	33	275	74	2	15	132	130	103	
C.										
Paleniska kuchenne										
murowane	404	33	293	78	1	16	142	138	107	
gazowe	1	1	—	—	—	—	—	1	—	
żelazne	2	1	1	—	1	—	—	1	—	
Razem:	407	35	294	78	2	16	142	140	107	
D.										
Piece stałe										
częściowo stałe	214	34	149	31	1	12	87	104	10	
przenośne	172	—	132	40	1	4	44	25	98	
	1	—	—	1	—	—	1	—	—	
Razem:	387	34	281	72	2	16	132	129	108	
E.										
Oświetlenie										
elektryczne	310	21	220	69	1	13	88	113	95	
gazowe	1	—	1	—	—	—	—	1	—	
naftowe	67	12	50	5	1	3	35	20	8	
Razem:	378	33	271	74	2	16	123	134	103	

Nie udzielono odpowiedzi na pytanie o ustępie w 9 kwestionariuszach, o wodociągach w 32 kwestionariuszach, o zlewie w 33 kwestionariuszach, o paleniskach w 8 kwestionariuszach, o piecach w 28 kwestionariuszach, o oświetleniu w 37 kwestionariuszach. Omówimy zatem jedynie uzyskane odpowiedzi.

Skanalizowanych ustępów w mieszkaniach stwierdzono — 64, a nieskanalizowanych — 2, razem — 66. Ustępów w korytarzu — 8, na schodach — 1, a w podwórku — 331. Ustępów zatem w domach znaleziono ogółem 18,4 procent, a poza nimi 81,6 procent czyli więcej niż cztery piąte ogółu. Przy tym lokale jednoizbowe oraz znajdujące się na poddaszach i w suterenach nie mają ustępów w mieszkaniach w ogóle.

Wodociągi posiadało z 383 lokali, udzielających odpowiedzi, tylko 112, a nie posiadało 271 czyli w odsetkach odpowiednio 29 i 71 procent.

Zlewy posiadało na 382 lokale tylko 153, a nie miało ich 229 mieszkań, to jest 41,5 oraz 58,5 procent.

Paleniska kuchenne murowane posiadają prawie wszystkie lokale, udzielające odpowiedzi.

Piece stałe posiada ponad 55 procent lokali.

Wreszcie instalacje elektryczne posiada 82 procent mieszkań, gdy oświetla naftą lokale 17 procent, a gazem 3 procent lokali.

Najgorzej zatem wypada w tych lokalach ich zaopatrzenie w klozety, wodociągi i zlewy. Olbrzymia bowiem większość lokali niema tych urządzeń w mieszkaniach. Lepiej nieco przedstawia się tylko zaopatrzenie lokali w instalacje świetlne i tu jednak znaleziono 17 procent — szóstą część mieszkań, które oświetlone są naftą. A jest to przecież najgorsze oświetlenie z punktu widzenia zdrowia, pochłania bowiem tlen i kopci, a zarazem jest niebezpieczne, jako przyczyna pożarów, szczególnie w domach drewnianych. Długie wieczory zimowe i jesienne oraz długie noce wchłaniać muszą te rodziny wyziewy nafty....

Jak wynika z zestawień i liczb uposażenia mieszkań kolejarzy w urządzenia zdrowotne nie są dobre, większość ogromna tych lokali jest ich pozbawiona, co wywołuje wiele niedogodności i wpływa na niewątpliwie gorszy stan zdrowotny całych rodzin warsztatowców.

VI. ZALUDNIENIE MIESZKAŃ.

Ogólne położenie robotników w Polsce, małe zarobki, brak tanich i należycie wyposażonych w urządzenia gospodarcze lokali i cała dotychczasowa przeszłość klasy robotniczej, przyzwyczajonej od dzieciństwa do warunków zamieszkania najgorszych — wszystko to razem składa się na fakt niezwyklej ciasnoty, stłoczenia wielkich grup ludzi w lokalach robotniczych. Ostatnio kryzys i związane z tym ograniczenie czasu pracy, nawet kolejnictwo polskie i kolejarzy dręczące "świętówki" „dni od pracy „wolne“ rzekomo, będące wynikiem braku tej pracy, wyciskają swe piętno i pogarszają również mieszkaniowe możliwości kolejarzy.

Zarabiający nieco lepiej od ogółu kolejarzy i tym bardziej od ogółu ludzi pracy — warsztatowcy nie są jeszcze w sytuacji najgorszej pod względem mieszkaniowym. Są grupy robotników pracujących, które stoją w zakresie lokalowym na poziomie zdecydowanie niższym.

Mimo to jednak nawet ci z pewnością lepiej zarabiający kolejarze mogą korzystać tylko z takich lokali, jakie są, z lokali źle uposażonych gospodarczo i w znaczeniu higienicznym, jak to stwierdziliśmy w poprzednich rozważaniach.

Te wszystkie czynniki należy brać pod uwagę przystępując do rozważania sprawy zaludnienia mieszkań warsztatowców Dyrekcji warszawskiej P. K. P.

O zaludnieniu mieszkań decyduje wielkość rodzin robotniczych, która u kolejarzy podobnie jak u innych robotników jest bardzo znaczna.

O zaludnieniu lokali należy mówić przede wszystkim w znaczeniu ustalenia liczby osób przypadających na jedno mieszkanie oraz na izbę. Czynimy to w tablicy XII na str. 15.

Nie udzielono odpowiedzi o zaludnieniu mieszkań w 5 kwestionariuszach.

Na jedno mieszkanie przypada po 1 — 2 osób w 10,2 procentach lokali, po 3 — 4 osób w 42,7 procentach mieszkań, po 5 — 6 osób w 36,6 procentach i po 7 osób i więcej w 10,5 procentach ogółu mieszkań. W mieszkaniach jednoizbowych, objętych ankietą, przypada po 1 — 4 osób na lokal w 68,5 procent lokali. W dwuizbowych przypada na mieszkanie po 3 do 6 osób w 80,9 procentach. W trzyizbowych przypada najwięcej lokali bo w 79,3 procent ogółu mieszkań o zaludnieniu po 3 do 6 osób.

T A B L. XII.
ZALUDNIENIE NA MIESZKANIE I NA IZBĘ.

Wyszczególnienie grup zaludnienia	Mieszkań ogółem	w tym lokali liczących izb		
		1	2	3 i więcej
Na mieszkanie:				
po 1 — 2 osób	42	11	28	3
0/0	10,2	31,4	9,6	3,7
po 3 — 4 osób	175	13	137	25
0/0	42,7	37,1	46,8	30,5
po 5 — 6 osób	150	10	100	40
0/0	36,6	28,6	34,1	48,8
po 7 — 8 osób	35	—	25	10
0/0	8,6	—	8,5	12,2
po 9 i więcej osób	8	1	3	4
0/0	1,9	2,9	1,0	4,8
Razem	410	35	293	82
0/0	100,0	100,0	100,0	100,0
Na izbę:				
Nie więcej niż 1 osoba	4	—	1	3
0/0	1,0	—	0,3	3,7
po 1 — 2 osób	127	7	76	44
0/0	31,0	20,0	25,9	53,6
po 2 — 3 osób	162	6	129	27
0/0	39,5	17,1	44,0	32,9
po 3 — 4 osób	67	4	59	4
0/0	16,3	11,4	20,2	4,9
po 4 — 5 osób	26	7	19	—
0/0	6,4	20,0	6,5	—
po 5 — 6 osób	19	10	6	3
0/0	4,6	28,6	2,1	3,7
więcej niż 6 osób	5	1	3	1
0/0	1,2	2,9	1,0	1,2
Razem	410	35	293	82
0/0	100,0	100,0	100,0	100,0

W podziale na ilość osób przypadających na izbę wypada na lokale do 2 osób — 32 procent, 39,5 procent — od 2 do 3 osób, 16,3 procent — po 3 — 4 osób, wreszcie powyżej 4 osób — 12,2 procent. Największe zaludnienie izb stwierdzić należy w lokalach jednoizbowych, gdyż przypada tam 51,5 procent na lokale w grupach 4 osób i więcej. W dwuizbowych zaludnienie najęstsze wypada na lokale mające do 3 osób — 70,2 procent. W lokalach trzyizbowych i większych 90,2 procent przypada na zaludnienie w granicach do 3 osób.

Największe sfłoczenie trzeba zatem stwierdzić w lokalach najmniejszych, jednoizbowych.

Podnajemstwo stwierdzono na ogólną liczbę 412 mieszkań, które udzieliły odpowiedzi, tylko w 18 lokalach, czyli w 4,4 procentach ogółu. Z tego było, posiadających lokatorów, lokali jednoizbowych — 3, dwuizbowych — 8 i trzyizbowych — 7. Przyczym w 15 mieszkaniach było 1—2 lokatorów, a w 3 mieszkaniach po 3 i więcej podnajemców.

Liczbę zamieszkałych osób podano w 411 odpowiedziach, nie podano w — 5. Ogólnie 411 mieszkań, które podały liczbę zamieszkałych osób, zaludnia 1856 osób. Czyli na jedno mieszkanie wypada 4,5 osoby.

T A B L. XIII.
ZALUDNIENIE MIESZKAŃ.

Mieszkania liczące izb	Mieszkań ogółem	Ogółem izb	Zamiesz- kuje osób	Przeciętnie osób na	
				1 mieszkanie	1 izbę
1-izbowe	36	36	126	3,5	3,5
2-izbowe	293	586	1306	4,4	2,2
3-izbowe i więcej	82	246	424	5,1	1,7
Razem	411	868	1856	4,5	2,1

Liczbę łóżek podano w 340 mieszkaniach, nie podano zaś w 75 kwestionariuszach.

W zestawieniu z liczbą łóżek, których liczba ogólna sięga 967 w 340 mieszkaniach, wypada na 1 łóżko w jednoizbowych mieszkaniach 1,8 osoby, w dwuizbowych — 1,6 osoby i w trzyizbowych oraz większych 1,5 osoby. Pod względem wygody i higieny zatem najgorzej wypada z posiadaniem łóżek w lokalach najmniejszych. Przeciętnie na jedno łóżko wypada 1,6 osób.

T A B L. XIV.
ZALUDNIENIE MIESZKAŃ W ZESTAWIENIU Z LICZBĄ ŁÓŻEK.

Mieszkania liczące izb	Mieszkań ogółem	Zamieszkuje osób	Liczba łóżek	Przeciętnie osób na 1 łóżko
1-izbowe	31	113	61	1,8
2-izbowe	240	1086	671	1,6
3-izbowe i więcej	69	361	235	1,5
Razem	340	1540	967	1,6

Należy stwierdzić zatem, że nawet w lokalach dość wysoko uposażonych grup kolejarzy łóżko, najniezbędniejszy sprzęt w lokalu, jest luksusem. A przecież braki w tym zakresie powodują, jak dobrze wiadomo, szereg ujemnych skutków. Pierwszym z nich jest wzmożona możliwość zakażenia przy chorobach epidemicznych, gruźlicy i t. p.

W przeliczeniu na jedną izbę wypada zaledwie 2,1 osób przeciętnie. Przyczem na lokale jednoizbowe przypada 3,5 osób, na dwuizbowe — 2,2 osoby, na trzyizbowe — 1,7 osoby.

Powierzchni w m² przypada na 1 mieszkańca: przeciętnie 7,5 m², w mieszkaniach jednoizbowych — 4,6 m², dwuizbowych — 7,4 m² i trzyizbowych — 8,8 m² powierzchni.

W przeliczeniu na pojemność w m³ wypada na 1 osobę przeciętnie 20,6 m³.

Rozmiary zatem mieszkań objętych ankietą biorąc ogólnie są większe znacznie, niż rozmiary lokali na podstawie ankiety Instytutu Gospodarstwa Społecznego z roku 1933 w 19 miastach Polski. Kolejarz — warsztatowiec ma wymagania pod tym względem znacznie wyższe i zaspakaja je na wyższym poziomie choć to niewątpliwie związane jest ze zwiększeniem wydatków na komorne.

Ale mimo wszystko stwierdzić należy, że i tu także zaludnienie mieszkań jednoizbowych jest ogromne, co wynika zarówno z liczby osób przypadających na 1 izbę (3,6 osoby), jak z powierzchni w m² na 1 osobę (4,6 m²). Nawet licząc, że czwarta część lokatorów tych lokali przypada na dzieci, trzeba stwierdzić, że zaledwie osiąga to zdrowotne minimum, jakie ustala w tej mierze dr. Kowalczewski. To samo, powtarzamy, wynika z niezmiernie małej liczby łóżek, przy której na 1 łóżko wypada 1,8 prawie dwie osoby.

W lokalach większych jest nieco lepiej, niż przeciętnie wymagane minimum. Stan ogólny jednak, gdy się zważy znowu, jak te mieszkania źle są wyposażone gospodarczo i higienicznie — nie jest zbyt dobry.

VII. KOSZTY CZYNSZU ZA MIESZKANIA W PORÓWNANIU Z ZAROBKAMI KOLEJARZY ORAZ KOSZTY DOJAZDU DO MIEJSCA PRACY.

We wstępie do niniejszego opracowania już stwierdziliśmy, że trudne warunki mieszkaniowe w stolicy i w Pruszkowie wypędzają znaczną część pracujących w warsztatach kolejarzy na prowincję czasem bardzo odległą, choć to jest związane z wielu trudami i niewygodami, z marnotrawstwem czasu i t. p. Nawet jednak usunięcie się do granic najodleglejszych miejscowości Dyrekcji warszawskiej nie zdejmują z kolejarzy ciężkiego obowiązku płacenia wysokiego czynszu w porównaniu z poziomem zarobków — prywatnym właścicielom domów. Liczby zebrane w naszej ankiecie całkowicie to poświadczają i potwierdzają.

Zacznijmy więc od ustalenia zarobków kolejarzy, którzy na ankietę odpowiedzieli. Zauważyć trzeba na wstępie, że wśród odpowiadających wykazano tylko w sześciu kwestionariuszach dodatkowe zarobki innych członków rodziny, wahające się w granicach od 100 do 150 zł. na miesiąc, przy zarobkach w granicach od 56 do 363 zł. na miesiąc. Cały ciężar zatem utrzymania reszty rodzin spada jakgdyby na głowy rodzin, pracujących mężczyzn. Sądzymy jednak, że w życiu wśród pracujących kolejarzy jest więcej rodzin, gdzie pracuje jeszcze ktoś więcej poza głową rodziny. W odpowiedziach zaś na to nie udzielono prawdziwych informacji, bojąc się zapewne ujawnienia tego. I to też ma swoją wymowę.

T A B L. XV.
ZAROBKI MIĘSIĘCZNE BRUTTO WEDŁUG 9 GRUP.

Mieszkań liczących izb	Mieszkań ogółem	Osoby zarabiające brutto na miesiąc w złotych								
		od		do						
		Do 75	75- 100	100- 125	125- 150	150- 175	175- 200	200- 250	250- 300	Ponad 300
1-izbowe	35	—	1	—	1	13	7	9	3	1
2-izbowe	283	1	1	3	20	60	59	127	11	1
3-izb. i więcej	78	—	—	1	—	10	13	43	7	4
Razem	396	1	2	4	21	83	79	179	21	6
0/0	100,0	0,3	0,5	1,0	5,4	20,9	19,9	45,1	5,4	1,5

Zarobki miesięczne brutto, zestawione w dziewięciu grupach pozwalają ustalić, że z ogólnej liczby 415, odpowiedziało na pytanie ankiety o zarobkach 396 osób, a nie udzieliło odpowiedzi tylko 19. Ogólnie do 75 zł. na miesiąc zarabiała 0,3 procent, 75 do 100 zł. — 0,5 procent, 100 do 125 zł. — 1,0 procent, od 125 do 150 zł. — 5,4 procent, od 150 do 175 zł. — 20,9 procent, od 175 do 200 zł. — 19,9 procent,

od 200 do 250 zł. — 45,1 procent, powyżej tego już tylko 6,9 procent. Najwięcej, bo 65 procent, objętych ankietą, zarabiała w granicach od 175 do 200 zł. na miesiąc.

Ogólna kwota zarobków wyniosła złotych 75.545.60 na miesiąc. Na jednego odpowiadającego na ankietę wypada więc zarobek miesięczny brutto: zł. 190 gr. 29.

Czynsz za lokale, zestawiony w siedmiu grupach pozwala ustalić, w jakich granicach waha się wysokość komornego w poszczególnych kategoriach mieszkań kolejarzy.

Na 415 kwestionariuszy w 14 nie udzielono odpowiedzi na pytania o czynszu, natomiast w 401 odpowiedzi tej udzielono. Z ogółu udzielonych odpowiedzi 0,8 procent przypada na lokale o czynszu do 10 zł. na miesiąc, 6,0 procent na mieszkania, opłacające od 10 do 15 zł. na miesiąc, 13 procent — od 15 do 20 zł. na miesiąc, 44 procent — 20 do 30 zł. na miesiąc, 16,4 procent na lokale — 30 do 40 zł. na miesiąc, 13 procent — od 40 do 50 zł. na miesiąc i 6,8 procent powyżej 50 złotych na miesiąc.

T A B L. XVI.
WYSOKOŚĆ KOMORNEGO (CZYNszU ZA LOKAL) WEDŁUG 7 GRUP.

Mieszkań liczących izb	Mieszkań ogółem	Mieszkań za które płaci się komorne w złotych od... do...						
		Do 10	10-15	15-20	20-30	30-40	40-50	Ponad 50
1-izbowe	34	—	6	7	11	8	1	1
2-izbowe	286	3	16	40	140	36	44	7
3-izb. i więcej	81	—	2	5	26	22	7	19
Razem	401	3	24	52	177	66	52	27
%	100,0	0,8	6,0	13,0	44,0	16,4	13,0	6,8

A zatem 60,4 procent osób odpowiadających na naszą ankietę opłaca od 20 do 40 zł. na miesiąc za czynsz lokalowy, 19,8 procent do 20 zł. na miesiąc i 19,8 procent powyżej 40 zł. na miesiąc.

Ogółem płacą wszyscy, którzy udzielili odpowiedzi na ankietę, 11,595,01 złotych. Na jednego zatem odpowiadającego na ankietę wypada przeciętnie na miesiąc 28 zł. 84 grosze tytułem czynszu.

W przeliczeniu stosunku przeciętnego zarobku (396) udzielających odpowiedzi kolejarzy do przeciętnego czynszu za lokal (401) kolejarzy — stwierdzić należy, że wydatek na komorne wynosi przeciętnie 15,2 procent zarobku kolejarza. Komorne za lokale w starych domach zostało obniżone w r. ub. o 10 procent. Mimo to jednak czynsze lokalowe są bardzo wysokie.

Te wysokie czynsze za lokale płacić muszą kolejarze-warsztatowcy, mając nieraz odległe lokale od miejsca pracy o 3 — 5 godzin jazdy dziennie i ponosząc wszystkie z tym związane trudy, wysiłki i kłopoty. Przy tym lokale te pod względem urządzeń wygody i zdrowia są bardzo niewystarczające: brak w nich klozetów, wodociągów i zlewów, wiele jest mieszkań bez słońca i wilgotnych.

Kiedy omawiamy sprawy wysokości czynszu w porównaniu z zarobkami zorientować się należy także w dodatkowych kosztach, powstających powodu oddalenia miejsca zamieszkania od miejsca pracy. Na pytanie w tej sprawie uzyskano odpowiedzi tylko częściowo. Połowa z odpowiadających, ściśle 208 osób nie ponosi kosztów przejazdu, mieszkając w granicach odcinka Ursus — Skierniewice, a pracując w Pruszkowie. Tylko nieznaczna część wykazuje koszty (27 osób) w granicach do 10 złotych i więcej na miesiąc. Reszta odpowiedzi dokładnych nie udzieliła, wprost nie

licząc tych wydatków mimo to, że muszą je ponosić. Odległe mieszkania muszą jednak podrażać koszty zamieszkania skutkiem tych dodatkowych opłat, za przejazdy tramwajowe na przykład.

Dodatkowe koszty powstają jeszcze także z tytułu opłat za przejazd dzieci do szkoły. I tutaj tylko 27 osób wykazało ponoszone wydatki, jakkolwiek jest takich na pewno znacznie więcej. I tutaj faktem oczywistym jest mus ponoszenia jeszcze jednego ciężaru, wynikającego z odległych mieszkań od miejsca pracy, z rozmieszczenia szkół i t. p. Liczb niestety dokładnych nasza ankieta i tutaj nie dała.

VIII. OPINIE ODPOWIADAJĄCYCH NA ANKIETĘ W SPRAWIE CZASU DOJŚCIA DO MIEJSCA PRACY, ODPOWIEDNIOŚCI MIESZKAŃ NA RAKOWCU I NA KOLE ORAZ WIELKOŚCI I ROZMIARÓW LOKALI TAMŻE.

W naszej ankiecie postawiono, poza pytaniami, oświetlającymi istotny stan mieszkań, pytania o wyrażenie swego zdania i uwag o dobroci lub złych stronach mieszkań, zbudowanych z kredytów Towarzystwa Osiedli Robotniczych na Rakowcu i na Kole w Warszawie. Materiały uzyskane na tej drodze mają posłużyć Spółdzielczemu Instytutowi Budowy Tanich Mieszkań za wskazówki, jakie mają być budowane osiedla w znaczeniu rozmiarów i urządzeń lokali oraz miejscowości, w których winny być te osiedla pobudowane. W instrukcji czy też wskazówkach, jak należy wypełniać ankietę, dodano w tym celu także rysunek mieszkania typowego na Rakowcu, podający rozmieszczenie i rozmiary lokalu.

Na ogólne pytanie o odpowiedniości lub też nieodpowiedniości takich mieszkań uzyskano odpowiedzi 177, pominięto zaś milczeniem te pytanie w 238 kwestionariuszach.

Z odpowiedzi udzielonych, 42 odpowiedzi wypadły na rzecz odpowiedniości takich lokali i 135 stwierdzające, iż są one nieodpowiednie. Przyczem pewna część odpowiedzi zawiera stwierdzenie, że ocenić dogodności lokali nie mogą, bo ani mieszkań na Rakowcu, ani na Kole — nie znają, nie widzieli.

Choć na bezpośrednie pytanie o dogodności mieszkań nie udzielono odpowiedzi, zestawienie danych o pożądanym rozmiarach, powierzchni lokali, które mają być budowane, należy uznać za stwierdzenie przez ogromną większość odpowiadających, iż mieszkania na Kole i na Rakowcu są nieodpowiednie przede wszystkim na skutek zbyt małych rozmiarów.

Odpowiedzi na pytanie o pożądanym rozmiarach udzieliło 329 osób, tylko 86 pominięto odpowiedzi milczeniem. Z tego 5 osób chce lokali o rozmiarach od 32 do 35 m² powierzchni, 8 osób o powierzchni 36 — 40 m², 117 osób o powierzchni 42 m², 9 osób o powierzchni 43 — 44 m², 71 osób o powierzchni 45 m², 59 osób o powierzchni 46 — 50 m², 7 osób mówi o potrzebie budowy lokali w granicach 52 — 82 m² powierzchni. Ogólnikowo wypowiada swą opinię, iż mieszkania T. O. R. są „za małe” — 53 osoby.

Potrzeby zatem objętych ankietą kolejarzy co do powierzchni mieszkań są znacznie większe. Chcą oni mieć lokale odpowiednie. Wyrażają to nawet wprost. Jeden z odpowiadających stwierdza:

„Z musu człowiek się gnieździ, jak zwierz; tak mieszka, jak musi, a nie tak, jak chce i rozumie ludzkie potrzeby”.

A zapytany o to, co jest potrzebne, ten sam kolejarz mówi:

„Mieszkanie dla pracującego wymaga jak najwięcej dostępu słońca i czystego powietrza i higienicznego urządzenia, aby mógł pracować i wychować pokolenie dla Państwa”.

Jasno i dobitnie ustalone tu zostało, ogólnikowo, ale całkiem określenie, że mieszkanie kolejarza winno być naprawdę i wszechstronnie lepsze, by mógł spełniać swą rolę pożytecznego pracownika dla całego społeczeństwa.

Dodać trzeba tu nawiasem, że jeden z kolejarzy na zapytanie „ile zarabia rodzina” — odpowiada w tym miejscu: „inni członkowie rodziny pomagają jeść”. Tak zapewne jest w dużej części rodzin kolejarzy, mających stałą pracę i z musu utrzymujących najbliższe i dalsze osoby z rodziny, pracując stale i mając stałe pobory.

Trudno jest dokonać zestawienia liczbowego tych uwag odpowiadających na ankietę kolejarzy, które określają pożądane zmiany w układzie i w urządzeniach lokali na Rakowcu i na Kole. Ograniczymy się zatem tutaj tylko do streszczenia najbardziej charakterystycznych z tych uwag. Przechodzimy do tego:

A więc życzenia w tej mierze sprowadzają się do: takiego urządzenia lokali, by były oddzielne kuchnie i przedpokój. Życzący sobie lokali o większej powierzchni w wielu odpowiedziach domagają się takiego podziału lokali, by były one złożone z 2 pokoiów i kuchni, lub conajmniej jednego pokoju i kuchni. Tak np. w jednej z odpowiedzi domagano się większej przestrzeni kuchni i pokoju conajmniej o pół metra oraz wejścia do pokoju z przedpokojem. W niektórych odpowiedziach zwraca się uwagę na zbyt niską wysokość lokali, w kilku domagają się wysokości mieszkania conajmniej o 2,8 m, by było więcej powietrza. W szeregu odpowiedzi zwraca się uwagę na konieczność umieszczenia w kuchni zlewu.

Aby materiał zebrany dopełnić, dodajemy tu przykładowo dwa projekty zmian mieszkań typu lokali na Rakowcu:

- 1) Zwiększyć powierzchnię używalną do 40 m². Klozet przenieść na miejsce szafy, zlew ulokować w kuchni. Wprost wejścia do pokoju zainstalować szafę.
- 2) Dokonać niewielkich poprawek: pokój szerokości 3,17 rozszerzyć do 3,67 mtr. i długość podnieść do 6,5 mtr. by we wnęce można było pomieścić 2 łóżka duże; kuchnię poszerzyć do 2,25 mtr. i podłużyć o tyle, by zlew znalazł się w kuchni; przedpokój odzielić drzwiami od kuchni i wstawić drzwi z boku przedpokojem do pokoju; lokal podwyższyć do 2,8 mtr., a przewód kominowy puścić w przedpokojem po ścianie.

Niektóre kwestionariusze domagają się po dwa okna na pokój mieszkalny. Ponadto proponują zainstalowanie szafki, łazienki i klozetu. Część odpowiadających domaga się lokali słonecznych, suchych ze wszystkimi nowoczesnymi urządzeniami.

Tyle w ogólnym streszczeniu zawierają odpowiedzi na ankietę w sprawach rozmiarów i urządzeń lokali.

Przechodzimy teraz do opinii na podstawie ankiety, co do czasu dojścia od miejsca zamieszkania do miejsca pracy.

W sprawie tej nie dało odpowiedzi 193 osoby, a 222 udzieliło opinii. Najwięcej z tego opowiedziało się za 15 minutami odległości — 93 osoby, 32 osoby za 20 minutami, 45 osób za pół godziny, 52 za okresem powyżej pół godziny.

Odległość od miejsca pracy jest rzeczą dużej wagi. Każdy to rozumie. Decyduje ona bowiem o stracie czasu na dojście i o tym, ile pozostaje pracownikowi na swój własny użytek. Przytem wchodzi tu jeszcze w rachubę także sprawa odpoczynku obiadowego. Przy niedalekiej odległości obiad może być donoszony, przy dalszej powoduje to trudności i czasem specjalne wydatki.

Idealnym rozwiązaniem będzie tu niewątpliwie jak najkrótszy czas dojazdu czy dojścia do miejsca pracy.

Gdy już mówimy o głosach i opiniach kolejarzy, odpowiadających na ankietę, pozwolimy tu sobie przytoczyć jedną opinię co do sprawy mieszkaniowej. Jeden z kolejarzy powiada: Płacimy za komorne np. 600 zł. rocznie, dając korzyści tylko kaminicznikowi czy właścicielowi domu. Za 10 lat stanowi to 6000 złotych. Łącznie

z podatkiem mieszkaniowym znacznie więcej. Stąd wniosek, że zagadnienie mieszkania spółdzielczego, czy związkowego jest pilne i racjonalnie musi być rozstrzygnięte.

Stwierdzić należy, że te uwagi są zupełnie słuszne i usprawiedliwione faktami w życiu.

IX. PORÓWNANIE WARUNKÓW ZAMIESZKANIA WARSZTATOWCÓW WĘZŁA WARSZAWSKIEGO P. K. P. Z WARUNKAMI MIESZKANIOWYMI OGÓŁU ROBOTNIKÓW.

Przy omawianiu i analizie wyników naszej ankiety wspominaliśmy pokrótce w kilku miejscach, iż naogół mieszkania kolejarzy są lepsze. Wynika to z wyższych zarobków kolejarzy i ich większych potrzeb w tym zakresie oraz możliwości ich zaspakajania. Obecnie przytoczymy kilka liczb, które zilustrują to dobitniej na tle liczb ankiety Instytutu Gospodarstwa Społecznego z r. 1933 w 19 miastach Polski.

T A B L. XVII.

PORÓWNANIE ODSETKÓW MIESZKAŃ 1-IZBOWYCH, PRZECIĘTNEJ POWIERZCHNI W m² ORAZ PRZECIĘTNEJ POJEMNOŚCI W m³.

Wyszczególnienie	1-izbowych lokali na 100 zbadanych	Przeciętna powierzchnia w m ²		Przeciętna pojemność w m ³	
		mieszkania	izby	mieszkania	izby
Instytut Gosp. Społ. Ankieta 1933:					
Ogółem	63,9	21,4	14,8	56,9	39,3
Warszawa	78,4	—	—	—	—
Sp. Inst. Bud. T. M. Ankieta 1936:					
Ogółem:	8,4	34,76	16,44	102,21	48,86

A więc odsetek lokali jednoizbowych jest znacznie mniejszy wśród mieszkań kolejarzy. Wyższa jest, skutkiem przewagi lokali większych o dwóch i trzech izbach, przeciętna powierzchnia i pojemność mieszkań i izb.

T A B L. XVIII.

PORÓWNANIE POWIERZCHNI OKIEN W m², PRZECIĘTNEGO ZALUDNIENIA, ODSETKÓW MIESZKAŃ Z PODNAJEMCAMI ORAZ PRZECIĘTNYCH LICZB OSÓB NA 1 ŁÓZKO.

Wyszczególnienie	Powierzchnia okien w m ² w %		Przeciętne zaludnienie		Odsetki mieszkań		Przeciętna liczba osób na łóżko
	do 2 m ²	ponad 2 m ²	na mieszkanie	na izbę	z podnajemc.	bez podnaj.	
Ankieta Inst. Gosp. Społ. 1933:	59,3	40,7	5,1	3,5	23,5	76,5	2,3
Sp. Inst. Bud. T. M. Ankieta 1936:	79,2	20,2	4,5	2,1	4,4	95,6	1,8

Większy jest stosunkowo odsetek lokali posiadających większą powierzchnię okien. Lepiej jest pod względem zaludnienia przeciętnego, może skutkiem wynajmo-

wania większych lokali, jakkolwiek nie można uznać za normalne zaludnienia 2,1 osób na jedną izbę i 1,6 osób na jedno łóżko. Tutaj mimo, że stosunki układają się lepiej w porównaniu z ogółem robotników, w mieszkaniach kolejarzy jest również nie dobrze.

T A B L. XIX.

PORÓWNANIE ZAOPATRZENIA LOKALI W URZĄDZENIA ZDROWOTNE, INSTALACJE ŚWIETLNE ORAZ PIECE W ODSETKACH.

Wyszczególnienie	Ustępy		Wodociągi w mieszk.		Zlewy w mieszkaniach		Piecze stałe w mieszk.		Oświetlenie		
	w mieszkaniu	po za mieszk.	są	nie ma	są	nie ma	są	nie ma	elektryczne	gazowe	naftowe
Inst. Gosp. Społ. Ankieta 1933:	16,5	83,5	14,1	85,9	12,6	87,4	73,2	26,8	26,3	3,5	68,6
Sp. Inst. B. T. M. Ankieta 1936:	18,4	81,6	29,0	71,0	41,5	58,5	55,0	45,0	82,0	3,0	17,0

Uderzająco zły stan, bardzo bliski przeciętnemu stanowi wszystkich mieszkań robotniczych, wykazują lokale kolejarzy pod względem urządzeń higieny: ustępy, wodociągi i zlewy są tylko w nieznacznej części mieszkań tak jak u innych robotników. Lepiej natomiast jest z instalacjami świetlnymi. Gorzej zaś znowu wygląda zaopatrzenie lokali w piecze stałe.

Porównanie tych liczb z najgorzej pod względem mieszkaniowym uposażonymi robotnikami pracującymi i bezrobotnymi (z ankiety Instytutu Gospodarstwa Społecznego z r. 1933) wypada zatem ogólnie biorąc „na korzyść” kolejarzy. W istocie jednak trzeba stwierdzić, że liczby te są ilustracją również bardzo złych warunków mieszkaniowych, odbitych tylko w krzywym zwierciadle potwornych wprost liczb i faktów zamieszkania robotników pracujących oraz bezrobotnych w całej Polsce. Te „lepsze” zatem lokale, pozbawione najprostszych urządzeń higieny i kultury — mówią także, iż warunki zamieszkania kolejarzy muszą ulec zmianie.

Przypomnieć w tym miejscu należy, że te lokale kolejarzy są rozsiane po ogromnych przestrzeniach, co powoduje nieuzasadnioną stratę czasu i sił warsztatowców, o czym mówiliśmy na początku naszego opracowania.

ANKIETA MIESZKANIOWA.

A. WIADOMOŚCI WSTĘPNE:

Miejscowość..... ulica..... Nr..... Nr.....
(domu) (miesz.)

Zawód główny
(fach, specjalność lub też rodzaj wykonywanej pracy dostarczającej głównych
.....
.....
środków utrzymania głównego lokatora).

Miejsce obecnej pracy:
(adres zajęcia, posady głównego lokatora).
.....
(nazwa firmy lub urzędu oraz miejscowość).

Czy pracuje stale jeżeli nie pracuje to jak dawno mies. rok, po-
(Podać tak lub nie) (od jakiej daty)
zostaje bez pracy.

B. POŁOŻENIE I ROZMIARY MIESZKANIA:

1) Gdzie mieści się mieszkanie:
(w domku parterowym — w kamienicy, w suterenie, na pod-
.....
daszu, na którym piętrel).

2) Czy mieszkanie jest zajmowane we własnym domu czy też odnajęte

3) Czy mieszkanie składa się z izby kuchennej
tak lub nie

4) Jeżeli mieszkanie nie składa się wyłącznie z izby kuchennej to podać:
a) liczbę pokoi
b) liczbę kuchen

Razem pokoi i kuchen

5) Rozmiary mieszkania:

Przeznaczenie izby	Wymiary izby w metrach			Ilość okien i powierzchni		Czy pokój jest słoneczny	Ściany są suche czy wilgot.	Piec stały czy przenośny	U W A G I
	dług.	szer.	wys.	ilość	Pow. w m ²				
Izba kuchenna									
Przedpokój									
Pokój I									
Pokój II									
Pokój III									
itd.									

C. ZAOPATRZENIE MIESZKANIA:

6) Czy jest w mieszkaniu ustęp skanalizowany lub nieskanalizowany
tak lub nie tak lub nie

Jeżeli ustępu w mieszkaniu niema, to gdzie znajduje się ustęp
(na wspólnym korytarzu, na schodach, w podwórzu).

- 7) Czy jest wodociąg i zlew w mieszkaniu
tak lub nie tak lub nie
- 8) Jakie jest palenisko kuchenne
(piec kuchenny murowany, piecyk gazowy, piecyk żelazny)
- 9) Jakie jest oświetlenie
(elektryczne, gazowe, naftowe).

D. ZALUDNIENIE MIESZKANIA:

10) Czy mieszkanie jest zajęte przez jedną rodzinę: Jeżeli przez kilka to przez
tak lub nie
ile

Czy są w mieszkaniu samotni sublokatorzy (rki) ilu

11) Ile osób stale zamieszkuje lokal:
dzieci do ukończenia lat 14.
mężczyzn kobiet Razem
osób powyżej lat 14
mężczyzn kobiet Razem

Razem: mężczyzn kobiet Ogółem

12) Ile z tych osób przypada na rodzinę lokatora głównego na rodziny inne
na sublokatorów samotnych

13) Ile jest łóżek z pościelą w mieszk.

E. WYSOKOŚĆ CZYNSZU I DOCHÓD RODZINY LOK. GŁ.

14) Wysokość komornego miesięcznie wraz ze wszystkimi dopłatami (jeżeli komorne opłacane jest w ratach nie miesięcznych to przeliczyć jego wysokość miesięczną)
w zł. gr.

Wysokość samych dopłat miesięcznych: za wodę oświetlenie schodów dozorczy (stróża) i t. p. (Wymienić sumy przy wskazanych rodzajach dopłat)

15) Dochód miesięczny całej rodziny głównego lokatora (zarobek głowy rodziny oraz wszystkich pracujących jej członków) za ostatni miesiąc w zł. i gr., w tym zarobek głowy rodz.
zarobek wszystkich innych członków rodziny zł. gr.

F. PYTANIA OKREŚLAJĄCE POTRZEBY MIESZKANIOWE:

16) Czy mieszkania podobne do mieszkań Tow. Os. Rob. (T.O.R.) na Rakowcu lub do mieszkań na Kole w Warszawie odpowiadają naogół potrzebom mieszkalnym odpowiadającego na ankietę pracownika

17) Jakich zmian wymagałyby takie mieszkania w znaczeniu rozmiarów i rozmieszczenia lokalu:

18) Ile kosztuje dziś na miesiąc dojazd głowy rodziny do miejsca pracy dzieci do szkół
zł. gr.

19) Czy mieszkanie może być odległe od Warszawy w granicach do 30 klm. i położone o 500 mtr. od stacji kolejowej

20) Ile można zdaniem głównego lokatora tracić dziennie czasu (w minutach) na przejazd do miejsca pracy w jedną stronę

PODPIS LOKATORA LUB KOGOS Z OSÓB

OBECNYCH

PODPIS OPISUJĄCEGO MIESZKANIE

Miejscowość i data opisu mieszk.

WSKAZÓWKI DLA OSÓB WYPEŁNIAJĄCYCH ANKIETĘ.

CELE „ANKIETY MIEZKANIOWEJ”.

Zła sytuacja mieszkaniowa pracowników i robotników całej Polski wyraża się dzisiaj dotkliwie w postaci mieszkań małych, źle zagospodarowanych, niezaopatrzonych w najpotrzebniejsze urządzenia zdrowotne, przeludnionych i nadmiernie drogich.

„Spółdzielczy Instytut Budowy Tanich Mieszkań” powstał i zorganizowany jest celem walki z tym złym stanem rzeczy, walki bynajmniej nie na papierze, a poprzez budowę tanich, dobrze zaopatrzonych mieszkań robotniczych.

Akcję swoją zaczynamy od budowy mieszkań w Pruszkowie, gdzie lokale robotnicze są także drogie i nieodpowiednie.

Ankieta mieszkaniowa pozwoli nam zebrać źródłowe dane o obecnych warunkach zamieszkania i o potrzebach mieszkaniowych pracowników kolejowych i innych pracowników w Pruszkowie, co ułatwi pracę naszą o uzyskanie środków i budowę tanich, dobrych mieszkań robotniczych w Pruszkowie i w innych ośrodkach.

DZIAŁ A. WIADOMOŚCI WSTĘPNE.

Pytania wstępne: o miejscu zamieszkania, zawodzie głównym, miejscu pracy, oraz zatrudnieniu, czy też bezrobociu — odpowiadającego na ankietę — winny być wypełnione szczegółowo.

DZIAŁ B. POŁOŻENIE I ROZMIARY MIESZKAŃ.

- 1) „Gdzie się mieści mieszkanie: w domku parterowym w w kamienicy na poddaszu na parterze. na (którym) piętrze” winno w miejscach zakropkowanych zawierać odpowiedź słowną: t a k lub też np. na IV piętrze.
- 2) „Czy mieszkanie zajmowane jest we własnym domu, czy też odnajęte” należy wypełnić w zależności od tego, czy dom jest własny, czy też mieszkanie wynajęte: bądź „dom własny”, bądź „mieszkanie wynajęte”.
- 3) „Czy mieszkanie składa się z izby kuchennej (tak lub nie)” należy w miejscu wykropkowanym odpowiedzieć, o ile mieszkanie składa się wyłącznie z izby kuchennej: tak, o ile zaś składa się z większej liczby izb — nie.
- 4) „Jeżeli mieszkanie nie składa się wyłącznie z izby kuchennej, to podać:
 - a) liczbę pokoi
 - b) liczbę kuchen
 Razem pokoi i kuchen”należy w miejscach zakropkowanych podać liczbami ilość pokoi i liczbę kuchen, oraz ogólną ich liczbę.
- 5) „Rozmiary mieszkania”. Należy do podanej za tym pytaniem tabelki wpisać w odpowiednich rubrykach wyniki obliczeń dotyczących rozmiarów — długości, szerokości i wysokości — każdej izby w mieszkaniu oddzielnie, w metrach (bieżących) i rozmiarów okien w metrach kwadratowych, oraz podać czy każda izba ma ściany suche, czy wilgotne, czy pokój jest słoneczny (tak), czy nie słoneczny, czy ma piec stały, czy też przenośny. W uwagach można zamieścić krótką wzmiankę o stanie całego mieszkania lub też jego oddzielnych izb.

Rozmiary mieszkania, to jest długość, szerokość i wysokość każdej izby oddzielnie, należy zmierzyć metrem elastycznym lub w braku takiego określić rozmiary mieszkania i okien po zmierzeniu ich krokiem lub na oko.

Tabela powinna być wypełniona przykładowo tak:

Przeznaczenie izby	Wymiary izby w metrach			Ilość okien i powierzchni.		Czy pokój jest słoneczny	Ściany są suche czy wilg.	Piec stały czy przenośny	U W A G I
	dług.	szer.	wyż.	ilość	Pow. w m ²				
Izba kuchenna	4	3	3	1	0,50	słoneczny	suche	stały	Mieszkanie brudne i przeludnione
Przedpokój	—	—	—	—	—	—	—	—	
Pokój I	2,5	2	2,5	1	0,50	nie	wilg.	przen.	
Pokój II	—	—	—	—	—	—	—	—	

DZIAŁ C. ZAOPATRZENIE MIESZKAŃ.

- 6) „Czy jest w mieszkaniu ustęp (tak lub nie) skanalizowany lub nieskanalizowany (tak lub nie) Jeżeli ustępu nie ma w mieszkaniu, to gdzie znajduje się ustęp (na wspólnym korytarzu, na schodach, w podwórku)“ Należy na dwie pierwsze części odpowiedzieć w miejscach zakropkowanych tak lub nie, na ostatnią część pytania należy podać słowami, gdzie ustęp się znajduje, np. na podwórku lub na wspólnym korytarzu.
- 7) „Czy jest wodociąg (tak lub nie) i zlew (tak lub nie) w mieszkaniu“. Należy słowami tak lub nie w miejscach zakropkowanych odpowiedzieć.
- 8) „Jakie jest palenisko kuchenne: piec kuchenny murowany, piecyk gazowy, piecyk żelazny“ należy słowami w miejscu zakropkowanym wpisać, jakie jest palenisko np.: piecyk żelazny.
- 9) „Jakie jest oświetlenie: elektryczne, gazowe, naftowe“ Należy odpowiedzieć na miejscu zakropkowanym jakie jest oświetlenie, np. gazowe.

DZIAŁ D. ZALUDNIENIE MIESZKAŃ.

- 10) „Czy mieszkanie jest zajęte przez jedną rodzinę (tak lub nie)“ należy odpowiedzieć bądź t a k, o ile jest w tym mieszkaniu tylko jedna rodzina, bądź n i e, o ile jest w tym mieszkaniu więcej rodzin, niż jedna. Na następne pytanie pod Nr. 10: „Jeżeli przez kilka rodzin, to przez ile“ należy wyrazić liczbę w miejscu zakropkowanym wpisać np. przez dwie rodziny. Na dalsze pytanie pod Nr. 10. „Czy w mieszkaniu są sublokatorzy (rki) i ilu“ należy w miejscu zakropkowanym wpisać, czy są sublokatorzy lub sublokatorki i ile np.: jest jeden sublokator i jedna sublokatorka — lub też: jest jeden sublokator.
- 11) „Ile osób stale zamieszkuje lokal:
a) dzieci do ukończenia lat 14: mężczyzn kobiet razem
b) osób powyżej lat 14: mężczyzn kobiet razem
Razem: mężczyzn kobiet Ogółem“

Należy w wpisać liczbami w miejscach zakropkowanych odpowiednie liczby i sprawdzić tylko, czy się te liczby razem sumują w dół i w poprzek (poziomo i pionowo)

- 12) „Ile z tych osób przypada na rodzinę lokatora głównego na rodziny inne na sublokatorów samotnych“... należy w miejscach zakropkowanych wpisać liczbami odpowiednie dane.
- 13) „Liczba łóżek z pościelą w mieszkaniu“ Należy podać liczbę łóżek z pościelą znajdujących się w mieszkaniu.

DZIAŁ E. WYSOKOŚĆ KOMORNEGO I DOCHODY MIESZKAŃCÓW.

- 14) „Wysokość komornego miesięczna wraz ze wszystkimi dopłatami (jeżeli komorne wypłacane jest w ratach nie miesięcznych, to przeliczyć jego wysokość miesięczną)“ Należy odpowiedzieć wpisując w miejscu zakropkowanym kwotę miesięczną komornego w złotych i groszach wraz ze wszystkimi dopłatami za świadczenia, jak: za wodę, za dozorcę, za światło na schodach i t. p., po uprzednim przeliczeniu na miesięczne opłaty płacone za kwartał, za półrocze, rok i t. p. Na dalszą część pytania 14-go, „Wysokość samych dopłat za wodę, oświetlenie schodów, dozorcę (stróża) i t. p.“, (wymienić rodzaj dopłat) należy odpowiedzieć w miejscu zakropkowanym wymieniając rodzaj dopłat kwoty w złotych i groszach, oraz ich ogólną sumę w złotych i groszach W razie braku wiadomości o poszczególnych kwotach na świadczenia, podać trzeba ogólną ich kwotę w złotych i groszach, wymieniając tylko za co się pobiera te dopłaty.
- 15) „Dochód miesięczny całej rodziny głównego lokatora (zarobek miesięczny ojca rodziny, oraz wszystkich pracujących jej członków) za ostatni miesiąc w złotych i groszach w tym zarobek głowy rodziny na miesiąc w złotych i groszach Zarobek wszystkich innych członków rodziny w złotych i groszach „Należy odpowiedzieć w miejscach zakropkowanych, po ustaleniu wysokości tych kwot z głową rodziny.

Wiadomości te, oraz wszystkie inne odpowiedzi pozostaną poufnie wykorzystane i bezimiennie użyte do opracowania odpowiedzi na ankietę. Materiał liczbowy zdobyty w ten sposób, w zestawieniu z wysokością komornego, pozwoli oświetlić sprawę drożyzny komornego.

DZIAŁ F. PYTANIA O POTRZEBACH MIESZKANIOWYCH.

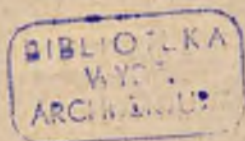
- 16) „Czy mieszkanie podobne do mieszkań Tow. Osiedli Robotniczych (T.O.R.) na Rakowcu lub do mieszkań na Kole w Warszawie, odpowiadają potrzebom mieszkaniowym" Należy odpowiedzieć po uzyskaniu opinii, i o ile te wymienione powyżej lokale są znane głównemu lokatorowi lub komuś z jego rodziny, czy są odpowiednie, czy też nie — mieszkania podobne do mieszkań na planie, na str. następnej.
- 17) „Jakich zmian wymagałyby takie mieszkania w zndczeniu rozmiarów i rozmieszczenia lokali" też można odpowie-dzieć tylko wtedy, gdy powołane lokale są znane. Chodzi o uzyskanie wskazówek osób odpowiadających na ankietę, jakie rozmiary mieszkania (w m²) byłyby lepsze, czy mieszkania powinny być większe, czy też mniejsze i jaki byłby najwygodniejszy rozkład (np. gdzie kuchnia, jakie okna, gdzie miejsce na łóżka i t. p.).
- 18) „Ile kosztuje dziś na miesiąc dojazd głowy rodziny do miejsca pracy w złotych i groszach" Odpowiedź pozwoli zorientować się, jaki to stanowi koszt i wagę w budżecie wydatków pracowników.
- 19) „Czy mieszkanie może być odległe od Warszawy w granicach 30 klm. i położone o 500 metrów od stacji kolejowej"
- 20) „Ile można, zdaniem głównego lokatora, tracić dziennie czasu (w minutach) na przejazd do miejsca pracy w jedną stronę"
Chodzi o uzyskanie opinii od zainteresowanych co do czasu przejazdu, który może być tracony w ciągu dnia.
Pytania 19 i 20 mają dać materiał oświetlający sprawę odległości przyszłych osiedli robotniczych, by je budować w miejscach najbardziej dla robotników i ich rodzin odpowiednich.

M I E S Z K A N I A K O L E J A R Z Y W A R S Z T A T O W C Ó W W Ę Ż Ł A W A R S Z A W S K I E G O

SPIS RZECZY:

	str.
Przedmowa	1
Wstęp	3
I. Technika ankiety i jej najogólniejsze wyniki liczbowe	3
II. Mieszkania warsztatowców w świetle danych o odległości lokali od miejsca pracy	5
III. Mieszkania według odpowiedzi na ankietę w zestawieniu z liczbą izb, powierzchnią i objętością oraz poziomem zamieszkania	7
IV. Nasłonecznienie lokali, rozmiary i liczba okien, mieszkania suche i wilgotne	10
V. Zaopatrzenie mieszkań w urządzenia higieny: klozety, wodociągi i zlewy oraz w instalacje świetlne	12
VI. Zaludnienie mieszkań oraz liczba łóżek.	14
VII. Koszty czynszów za mieszkania w porównaniu z zarobkami kolejarzy oraz koszty dojazdu do miejsca pracy	17
VIII. Opinie odpowiadających na ankietę kolejarzy w sprawach: czasu dojścia do miejsca pracy, odpowiedniości mieszkań na Rakowcu i na Kole oraz wielkości i rozmiarów, a także urządzeń tych lokali	19
IX. Porównanie warunków zamieszkania warsztatowców węzła warszawskiego z warunkami mieszkaniowymi ogółu robotników.	21
Z a ł a c z n i k i — Ankieta i instrukcja	23

W Y D A W N I C T W A:

SERIA I.

- Nr. 1. Zdzisław Grabski, Kryzys Mieszkaniowy w Polsce (cena zł. 5.—).
Nr. 2. Sprawa Mieszkaniowa, Sprawozdanie z konferencji w Banku Gospodarstwa Krajowego w dniu 2 marca 1930 r. (cena zł. 3.60).
Nr. 3. Wypłacalność lokatorów, rezultaty ankiety przeprowadzonej przez P.T.R.M. w maju 1932 r., opracował Jerzy Michałowski (cena zł. 2.—).
Nr. 4. Kasy oszczędnościowo-budowlane, oprac. pp. dr. Bronisław Burghardt i dr. Henryk Greniewski, grudzień 1934 (cena zł. 2.—).
Nr. 5. Henryk Jasieński, O wynikach wystawy „Tani Dom Własny” (cena zł. 2.—).
Nr. 6. Stanisław Tołwiński, Analiza kosztów budowy domów mieszkalnych (cena zł. 1.50).
Nr. 7. Antoni Zdanowski, Mieszkania Kolejarzy Warsztatowców Węzła Warszawskiego (cena zł. 1.50).

SERIA II.

- Nr. 1. Jan Strzelecki, Czy dzisiejsze przepisy prawne o popieraniu akcji budowy mieszkań pozwalają na realizację budowy mieszkań robotniczych.
Nr. 2. Finansowanie i komorne najtańszych mieszkań w różnych krajach Europy.
Nr. 3. Miasto Jutra — program i objaśnienie filmu urbanistycznego.

SERIA III.

- Nr. 1. Tablice dydaktyczne, z których 5 urbanistycznych, a 7 obrazujących sprawę mieszkaniową.

Cena plansz niepodklejonych:

w formacie	25×37	komplet	zł.	60.—
„	„	35×50	„	120.—
„	„	50×70	„	240.—
„	„	60×90	„	360.—